

УДК 94(477).15:39

Тетяна Цимбал
(Кривий Ріг)

ФОЛЬКЛОР ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДІАСПОРАЛЬНОГО БУТТЯ

У статті представлено досвід дослідження фольклору української еміграції як віддзеркалення особливостей діаспорального буття. Особлива увага приділяється феномену міфологізації образу Батьківщини, що має для людей, відірваних від рідного культурно-історичного ґрунту, компенсаторне значення.

Ключові слова: еміграція, діаспора, фольклор, міф, Батьківщина, укорінення.

Сьогодні міграція загалом (та еміграція, зокрема) є глобальним явищем, що відіграє значну роль у системі зовнішніх зв'язків держав та у внутрішній системі більшості країн. Однак дана проблема у багатьох аспектах залишається не розробленою. Особливо це стосується її філософського аспекту. З усього спектра феномену еміграції (правового, психологічного, етнокulturознавчого, релігійно-конфесійного, економічного, соціального та власне філософського) вітчизняною наукою досліджувалися переважно правові аспекти як умови переселення мігрантів, деякі проблеми розселення, соціально-економічного становища іммігрантів (головним чином, в Америці, зокрема в Канаді), а також історія та надбання української діаспори. Дослідницький діапазон зарубіжних учених є ширшим і включає, крім соціально-економічного становища мігрантів, умови побуту, форми спілкування, організації. Останнім часом більше уваги приділяється механізму адаптації та інтеграції, взаємозв'язку з материнським етноregionом, внеску переселенців в економічний і культурний розвиток країн поселення, етнокulturним процесам в іммігрантському середовищі.

Загалом цілісному вивченню проблеми міграції, значення якої неухильно зростає, приділяється мало уваги. Саме цим зумовлена актуальність нашої спроби філософського осягнення феномену еміграції, пошуків доцільної методологічної основи вивчення останнього, дослідження об'єктивно наявних засад, чинників та детермінант міграційних потоків, а також суб'єктивних, екзистенційних аспектів окресленої проблеми.

Тема даної статті є логічним продовженням дослідження соціально-філософських аспектів проблеми еміграції у контексті авторської концепції буттєвісного укорінення людини [8]. Проте у даному випадку акценти зміщені від загальної проблематики до розгляду основних тем, віддзеркалених в усній народній творчості діаспори, з акцентом на міфологізації образу Батьківщини у фольклорі українських іммігрантів. Вибір теми обумовлений тим, що феномен міфологічної свідомості, на нашу думку, найбільш яскраво виявляється саме в умовах дистанціювання від рідного культурно-історичного ґрунту. Проблема еміграції взагалі могла б не привертати такої уваги дослідників, якби була явищем «на околиці суспільства». Проте «еміграція сьогодні стала діагнозом, що характеризує масову психологію. Цілі прошарки населення живуть де завгодно, тільки не в цій країні» [6, с. 151]. В Україні актуальність даного напрямку досліджень обумовлена різким зростанням кількості емігрантів за останні двадцять років. Сьогодні наша країна займає п'яте місце у світі за кількістю громадян, що виїхали за її межі.

Фольклор українських емігрантів привертав увагу деяких дослідників ХХ ст., що вивчали пісенні твори як власне еміграції, так і про еміграцію [1; 2; 4; 5; 7]. Однак тема міфологізації образу Батьківщини як віддзеркалення загальних настроїв діаспори не розглядалася.

Вважаємо необхідним зробити декілька попередніх зауважень щодо основних понять дослідження, а саме: міф та фольклор. До першого неодноразово зверталися філософи, культурологи, історики, визначаючи його наступним чином: міф – це і життєвий світ (Л. Іонін), і категорія протосоціального (Т. Лукман), і розповідь про події, в яких відображено шаблі виходу людини з докультурного хаосу (Ф. Шеллінг). На думку деяких мислителів, за межами міфу взагалі немає нічого, крім нового міфу (Ф. Ніцше). Міф є історично первинною формою світогляду, способом моделювання та втілення соціальної реальності, способом ілюстрації культурно-історичного контексту. В сучасному філософському дискурсі міф розуміють не як певний текст, а як спосіб сприйняття та трактування дійсності, який ґрунтується на традиційних уявленнях про світ, мораль, співвідношенні реального та надреаль-

ного. Прагнення до міфологізації є важливою характеристикою свідомості людей, що виявляється на трьох рівнях: суспільства як цілісності, певної групи або спільноти та окремого індивіда. На нашу думку, міфологізація – це онтологічно обумовлений перманентний феномен, який постійно знаходиться у розвитку та може бути спрямованим як у минуле, так і у майбутнє.

Іммігрантські міфи мають особливе місце серед інших історико-географічних та суспільно-політичних міфів, та створюються з метою пояснення діаспори як особливого середовища збереження культурних цінностей Батьківщини, як способу самоствердження шляхом відкидання теперішнього оточення. Переселяючись в іншу країну, людина потрапляє у ситуацію квазібуття. Це і провокує посилену міфотворчість, виступаючи її каталізатором. Адже дистанціюючись від рідного культурно-історичного ґрунту, людина позбавляється своєї міфології, потрапляє у позаміфологічний простір. Тому й виникає потреба створення власних міфів. Останні представлені двома векторами: міфи-ідеалізації, що створюють романтичний позитивний образ Батьківщини, та негативні міфи, що виправдовують людину-емігранта. Проте більшість міфів імміграції все ж позитивні, мають компенсаторний характер, дозволяючи зберегти зв'язки з Батьківщиною або скоріше з її міфологізованим образом. Але ми вважаємо, що це лише уявний зв'язок. Адже можна забрати з собою застиглий образ своєї країни, можна матеріалізувати його у певному символі, можна зберегти мову, традиції, але з часом вони завмирають, бо відсутність природних умов побутування, відірваність від історичної території, відсутність інтересу до повсякденних подій перетворюють живу традицію на скам'янілу пам'ятку, яка набуває символічного значення лише для певної кількості людей. У колишній батьківщині відбувається стільки змін, що емігранти не в змозі бути носіями живої традиції. Вони втрачають мову символів, не можуть «читати між рядків». Безсумнівно, щоб розуміти міфи, необхідно бути безпосереднім постійним спостерігачем та учасником подій. Міфи емігрантів про колишню батьківщину створюють образ далекої країни, певної історичної епохи, яка змінилася, якої вже не існує, створюють символ, характерною особливістю якого є відсутність зв'язку з реальністю. Однак міф повинен залишатися емоційним, метафоричним відображенням реальності.

Отже, міфологія емігрантів виступає у якості «ліків від ностальгії» та самовиправдання перед сім'єю, батьківщиною, маючи для людей, відірваних від вітчизняного ґрунту, захисне, компенсаторне значення.

Найбільш яскраво міфологізація образу Батьківщини в імміграції виявляється в особливому виді культурної практики – у фольклорі. Останній є сукупністю вербально-динамічних явищ народної творчості. Серед існуючих у сучасному науковому дискурсі визначень фольклору автору найбільше імponує думка американського культуролога М. Белла: «Фольклор – це культура повсякденного життя. ...Це культура безперервності, що керується традиціями та надіями, що життя, яким живе спільнота здавна, буде незмінним» [9, с. 132]. Проте фольклор віддзеркалює не тільки часовий зв'язок, але й відповідає на виклики теперішнього часу. Саме цим пояснюється активна фольклорна творчість іммігрантів і в цьому полягає її особливість.

Розповсюдженими формами українського іммігрантського фольклору є пісні та прислів'я. Якщо у піснях ми можемо знайти приклади як ідеалізації образу Батьківщини, так і негативного забарвлення почуттів до Вітчизни, що «позбавилась» своїх дітей, то у прислів'ях спостерігаємо виключно ідеалізацію міфологізованого образу Батьківщини. Наприклад: «Де рідний край, там і рай. Людина без рідної землі, як соловей без гнізда. За рідною землею і в небі сумно. Грудка рідної землі дорожча за золото». У той же час прислів'я про чужу землю відображують протилежні емоції: «Заїдеш у чужину, то хоч і бородатий – а все сиротина. Рідна сторона – мати, чужина – мачуха. Свій край як рай, а чужина як домовина».

Цікавим з точки зору міфологізації та ідеалізації образу Батьківщини є пісенний фольклор українських іммігрантів. Пісні іммігрантів впродовж тривалого часу вважалися виключно «заробітчанинськими». Мається на увазі перша хвиля української еміграції кінця XIX – початку XX ст. до Канади, що обумовлена економічними причинами. Дійсно, цей період найбільш яскраво представлений у фольклорі, на відміну від політичної еміграції наступних періодів. Пояснюється така ситуація тим, що політичні біженці або вигнанці належали за походженням до інтелігенції, а тому займалися індивідуальною авторською творчістю, а не колективною народною, що є характерною для сільських жителів.

Українські ж селяни в імміграції потрапляли в ситуацію жорсткої дискримінації. Не розуміючи мови, звичаїв, стилю життя у новій країні, вони почувалися абсолютно безпорадними, самотніми, чужими, викинутими з життя:

Ходжу по Канаді та й милі рахую.

Где м'я ніч захопить, там і ночую.

Писав би я листи, та й вже папір маю.

Пішов би на пошту – дороги не знаю.

Вже й знаю дорогу, то не знаю мови.

Бідний же я бідний в канадській недолі [3].

Особливо гостро переживали самотність ті, хто залишив на Батьківщині сім'ю:

Лишив тата, лишив маму й молоду дівчину,

А сам пішов в Америку – мало не загинув.

Лишив жінку, лишив діти, лишив рідну мати,

А сам пішов в Америку свій вік марнувати.

Прибуваючи до Америки іммігранти першої хвилі дуже гостро відчували безвихідь, адже розуміли проблематичність повернення на батьківщину. Їхні пісні народжувалися ще у дорозі, під час стомливої подорожі через океан, у страшних нелюдських умовах. Пізніше стан погіршувався надзвичайно важкими умовами праці та бажанням хоч би померти на батьківщині та бути похованими у рідній землі:

Я в чужині загибаю,

Марно життя йде.

Звідти легше вітер віє,

Де родинний край.

За родиною глядаю,

Але ж вона, де?

Там інакше вечоріє,

Там то серцю рай.

Ох ти, Боже милостивий,

Верни мя домів.

То ж мя серце туди тягне,

Тут і сну нема.

Хоч почую ще раз милий

Звук родинних слів.

Поки серце там не всохне,

Не усхне сльоза.

Ідеалізація та міфологізація образу Батьківщини розпочинається з певних відчуттів – зорових, слухових тощо. У рідній країні і вечоріє по-іншому, і кольори, й звуки линуць до самого серця...

У контексті нашого дослідження безперечний інтерес становить і фольклор сучасної української еміграції. Існує думка, що сьогодні фольклор імміграції втратив своє першопочаткове значення та практично не використовується сучасними іммігрантами. Однак у повній мірі з цим важко погодитись. Українська діаспора в Європі та Америці навіть влаштовує фольклорні пісенні конкурси, в Інтернеті існують спеціальні сайти, за допомогою яких сучасні українські іммігранти здійснюють обмін віршами та піснями. Інтерес до творчості іммігрантів існує і на Україні. Так у 2008 році Інститутом зв'язків з діаспорою при Львівській політехніці було проведено конкурс на кращий твір про еміграцію серед дітей, батьки яких працюють за кордоном.

Інтерес сучасних емігрантів до фольклорної творчості свідчить про те, що сучасна хвиля українських переселенців все ж у більшості представлена не інтелігенцією, а робітниками з міст або селянами (не дивлячись на явище «відтоку мозків»). Зауважимо, що сьогодні емігранти використовують як фольклорні твори попередніх поколінь, так і нові, сучасні. Старі зразки фольклорної творчості дещо змінюються, збагачуються новим змістом. Цікаво, що найбільш активними авторами є представники канадської діаспори, основу яких складають вихідці із західних областей України [5]. Найбільш розповсюдженими у такому середовищі є емоційно та змістовно протилежні пісні: «Ой Канадо, Канадочко, яка ти зрадлива», «У Канаді в Манітобі», «Ой Канадо, Канадочко, якась нещаслива» та «Заспіваймо си в Канаді», «А в Комарні добре жити», на весіллях виконують жартівливу пісню-танок «Канада».

Статистичні дані, з одного боку, і сучасні фольклорні твори, з іншого, привертають увагу до специфічного характеру сучасної української еміграції. Це еміграція, що спровокована економічними причинами, як і перша хвиля, проте, якщо на межі XIX та XX ст. переважна більшість українців виїжджали сім'ями, то сьогодні їдуть окремо, залишаючи дітей та чоловіка або дружину. По суті можна стверджувати, що сучасна еміграція руйнує інститут сім'ї, а в Україні зростає сирітське покоління:

Ми все чекаєм, не летять лелеки...

Батьків ми маєм, та вони в краях далеких.

Не приголублять, не посадять на коліна.

Ми за живих батьків сирітське покоління.

Знайомий голос із телефону:

– Привіт, синочку! Як справи, доню?

В Мадриді сонце, спека в Лісабоні...

А що у вас там, синочки й доні?

А в нас зима, у нас морози люті.

Дитячі душі і розхристані, й роззуті.

А хто зігріє, хто посадить на коліна?

Ми за живих батьків сирітське покоління.

Таким чином, фольклор українських іммігрантів віддзеркалює проблеми та особливості сучасного моменту, виконуючи різноманітні функції: від самовиправдання до збереження національної ідентичності та підтримки зв'язку з батьківщиною. Фольклор імміграції, віддзеркалюючи діаспоральне буття, є своєрідним духовним містком між діаспорою та метрополією, багатою палітрою настроїв та рухливим явищем, що постійно змінюється, на відміну від фольклору на батьківщині. Саме тому він становить значний інтерес для дослідження динаміки культури, збереження або втрати національних традицій, їх функцій у чужорідному середовищі.

Міфологізація ж образу Батьківщини у фольклорі іммігрантів виконує роль своєрідних «ліків від ностальгії» та має для людей, відірваних від рідного культурно-історичного ґрунту, компенсаторне значення.

Загалом же, розглянувши проблему міфологізації свідомості емігрантів, вважаємо, що з метою укорінення української людини на вітчизняному ґрунті, зменшення кількості тимчасових заробітчан та емігрантів, крім заходів соціально-економічного характеру, необхідно розробити культурно-просвітницьку програму, яка буде включати й деміфологізацію феномена еміграції.

Процес деміфологізації повинен бути спрямованим, в першу чергу, на зовнішні міфи, але й не залишати поза увагою міфи внутрішні, що створюють самі емігранти. Звичайно, повністю відмежувати свідомість людей від вторгнення в неї міфів дуже складно та й, на нашу думку, неможливо. Адже це залежить не тільки від зусиль деміфологізаторів, а й від ставлення людей до міфів взагалі. Проте зменшити рівень міфологізації можливо та необхідно.

Враховуючи, що міфи створюють тоді, коли або щось не розуміють, не знають, або не хочуть знати, технологія деміфологізації еміграції повинна полягати головним чином у достеменному вивченні даного феномена та популяризації знань, донесення їх до широкого загалу. Коли міф буде відрефлексований, потреба міфологізації відпаде сама собою.

Взагалі діалектику міфологізації та деміфологізації можна спостерігати впродовж всієї історії людства, більшу частину якої панувала саме міфологічна свідомість і тільки в період античності розпочався процес деміфологізації та раціоналізації, процес переходу від «міфу» до «логосу». Проте вже в середньовіччі з розвитком християнства відбувається нова сакралізація та реміфологізація людини та соціального буття. Таким чином діалектика міфологізації і деміфологізації розгортається по історичній вертикалі, демонструючи соціокультурну динаміку, висвітлюючи її причини та наслідки. Подібні процеси відбуваються і по горизонталі, наприклад, в емігрантському середовищі, коли спростовуються, розвінчуються певні міфи.

Однак міфи відроджуються, набувають нових форм та смислів. Тому надто важливо принаймні звести міфологізацію до мінімуму, використовуючи евристичний потенціал сучасного полідисциплінарного філософсько-наукового пошуку. У просторі сучасної української культури, у тому числі й у фольклорі, це допоможе знизити міграційний потенціал українців та сприятиме укоріненню останніх на вітчизняному ґрунті.

Список використаних джерел та літератури:

1. Герус-Тарнавецька І. Образ жінки в українському канадському фольклорі / І. Герус-Тарнавецька // Український історик. – 1991. – № 1-2. – С. 39–70.
2. Грица С. Буд здорова, землице: українські народні пісні про еміграцію / С. Грица. – К. : Музична Україна, 1991. – 247 с.
3. Емігрантські пісні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-4157.html>
4. Медвідський Б. Зібрання і вивчення українського фольклору в Канаді / Б. Медвідський // Народна творчість та етнографія. – 1991. – № 2. – С. 41–52.
5. Міграційні рухи з Західної України до Західної Канади. – Едмонтон : Канадський центр української культури та етнографії, 2002. – 392 с.
6. Слотердайт П. Критика цинического разума / П. Слотердайт / [Пер. с нем. А. Перцева]. – Екатеринбург : Изд-во Уральского университета, 2001. – 584 с.
7. Українська народна творчість / [Збір. Д. Гулей]. – Торонто : Гомін України, 1986. – 483 с.
8. Цимбал Т. Буттєвісне укорінення людини / Т. Цимбал. – К. : Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – 219 с.
9. Bell M. The Study of Popular Culture / M. Bell. – N.Y., 1989. – P. 132.

Стаття надійшла до редколегії 30.07.2014.

Татьяна Цимбал

Фольклор как отражение украинского диаспорального бытия.

В статье представлен опыт исследования фольклора украинской эмиграции как отражения особенностей диаспорального бытия. Особое внимание уделяется феномену мифологизации образа Родины, что имеет компенсаторное значение для людей, оторванных от родной культурно-исторической почвы.

Ключевые слова: эмиграция, диаспора, фольклор, миф, Родина, укоренение.

Tatiana Tymbal

Folklore as the Reflection of the Ukrainian Diaspora's Being.

The article presents the study of Ukrainian emigrants folklore as the reflection of the life in the Diaspora. Particular attention is given to the mythologised image of the Motherland that has a compensatory value for people torn out from their native land.

The research briefly outlines the core concepts of research conducted on myth and folklore, summarises the recent classification and the historical perspective. Moreover, the author emphasises that in order to decrease the number of temporary workers and immigrants it is necessary to develop an appropriate cultural and educational program, since it is important to keep the level of mythologizing of emigration to a minimum by using the heuristic potential of the modern multidisciplinary philosophical and scientific inquiry. This will help to reduce Ukraine's migration potential, make people return to their national roots and regain the sense of rootedness.

Key words: emigration, Diaspora, folklore, myth, Motherland, rootedness.